

УДК 323.1:316.347

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.15>

О. Р. ФІЛПЧУК

*т. в. о. директора Центру позашкільної освіти Волинської обласної ради,
аспірантка, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: oksanaf29041985@gmail.com
<http://orcid.org/0009-0005-0566-5102>*

МІЖНАРОДНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Незважаючи на зростання уваги до позашкільної освіти, у даний час у зарубіжних дослідженнях і практиках відсутні її загальнозживані визначення і теоретичні рамки. У статті зроблено спробу визначення загальних характеристик та особливостей позашкільної діяльності. Пріоритетне завдання позашкільної освіти у зарубіжних країнах полягає в тому, що вся організація діяльності ґрунтується на запитах сім'ї, потребах та інтересах дітей і молоді. Окреслено та описано головні тенденції розвитку позашкільної освіти.

У статті представлено накопичений досвід зарубіжних країн в контексті організації діяльності закладів позашкільної освіти, структури закладів, організацію активності дітей та програми послуг, які надаються в системі позашкільної освіти.

У статті представлено принципи та міжнародні нормативно-правові документами на яких ґрунтується діяльність загальноєвропейської спілки закладів та організацій вільного часу дітей і молоді (EAICY), яка була створена у жовтні 1991 року, асоційованим членом якої стала й Україна.

У статті виявлені характеристики щодо організації, змісту та характеру взаємодії з учнями, сім'ями та громадськими організаціям, які дають змогу розмежувати позашкільну освіту від, наприклад, освітнього дозвілля та тьюторства. Виявлені спільні характеристики, що дозволяють реконструювати визначення поняття позашкільної освіти, яка є структурованою, добровільною діяльністю дітей спрямована на розвиток особистісних і соціальних навичок, за своїм змістом виходить за межі шкільної програми.

У дослідження аргументовано, що за десятиліття розвитку зарубіжної наукової думки відбулося формування теоретичних підходів, щодо визначення позашкільної освіти, незважаючи на те, що за назвами вони різні, проте за змістовою сутністю однакові.

Ключові слова: позашкільна освіта, неформальна освіта, додаткова освіта, освітня політика, тенденції у розвитку позашкільної освіти, дозвілля, загальноєвропейська спілка закладів та організацій вільного часу дітей і молоді (EAICY).

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси сучасності, формування єдиного освітнього простору, розвиток середовища співпраці, зумовлюють науковців, дослідників, практиків, вчителів та громадських діячів шукати можливості для забезпечення атмосфери взаємоповаги, взаєморозуміння та розвитку різних національних інституцій, культур, досліджень. У даному контексті, в умовах трансформацій та реформ, державна освітня політика, повинна бути спрямована на вивчення та використання зарубіжного досвіду.

У всьому світі спостерігається зростання уваги до позашкільної освіти. Інтерес науковців та практиків обумовлений значним зростанням результатів діяльності позашкільної освіти, а саме: академічна успішність і розвиток, мотивація та залученість, соціально позитивна поведінка та соціальна норма, критичне

мислення та інші показники становлення особистості дітей [Биковська: 1].

У більш широкому контексті спостерігається зростання зацікавленості позашкільною освітою, відображаючи трансформацію її моделі: від «адаптивної та універсальної», коли держава забезпечує номінальну загальнодоступність позашкільної освіти, визначеної відповідними державними освітніми стандартами, до «неадаптивної, персоналізованої та неперервної», зумовленої різноманітними потребами самих дітей та батьків, коли держава покликана створювати умови для реалізації інтересів людини протягом усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значне зростання запиту на позашкільну освіту з боку сімей, зростаючий інтерес до її потенціалу та можливостей з боку науковців і практиків у зарубіжних країнах, зумовлено

незадоволеністю змістом шкільної освіти для досягнення результатів, які є значущими для забезпечення благополуччя та самореалізації громадян у сучасному світі. Спостерігається зростання кількості дітей, які долучилися до позашкільної освіти за ініціативою батьків, водночас зростання кількості проєктів різних рівнів (національні, регіональні, організацій), спрямованих на розширення спектру програм, оновлення їх змісту та розвиток інфраструктури позашкільної освіти. Відтак, проблема позашкільної освіти була предметом дослідження як вітчизняний так і зарубіжних науковців.

Історичні аспекти та перспективи розвитку позашкільної освіти досліджували О. Биковська, В. Вербицький, Л. Ворона, О. Ільченко, А. Кобобел, Н. Савченко.

Основи теоретико-методологічного становлення та удосконалення позашкільної освіти були висвітлені у працях: О. Мелентьєва, В. Береки, Л. Костенко, Н. Нічкало, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Т. Цвірової та ін.

В. Баранова у своїх наукових працях презентувала психологічні чинники розвитку культури закладів позашкільної освіти. Окремі управлінські аспекти в системі позашкільної освіти були предметом вивчення І. Бега, Л. Ковбасенко, Є. Краснякова, В. Кременя, І. Мосякової, Р. Науменко, Н. Теплової тощо. Організація виховного процесу у закладах позашкільної освіти обґрунтовано у дослідженнях М. Арнацького, В. Білоконь, В. Бочелюк, Р. Харінкота інших.

У наукових розвідках результати вивчення зарубіжного досвіду позашкільної освіти представили українські вчені О. Биковська, О. Єгорова, В. Стрижалковська, І. Петрова, Р. Науменко, В. Давидова, О. Компанієць та інші.

Позашкільна освіта трактується та інтерпретується різними формами визначення у сучасному зарубіжному науковому просторі. Окрім того, дослідники вважають за краще використовувати різні терміни для опису діяльності, котра відбувається поза межами школи, такі як «неформальне», «позашкільне», «позакласне», «на свіжому повітрі», «повсякденне навчання або навчання впродовж життя».

У наукових пошуках А. Періанес-Родрігес (A. Perianes-Rodriguez), Л. Вальтман (L. Waltman), Н. Ван Ек (N. J. Van Eck) аргументують, що визначення неформального

навчання, в якому будь-яка активність за межами формальної освіти тлумачиться як неформальна діяльність, є обмеженими і не дають змогу розглядати його як вірогідне дослідницьке твердження [A. Perianes-Rodriguez, L. Waltman, N. J. Van Eck: 13].

Поряд з розбіжностями у використанні термінів, позашкільна освіта передбачає також діяльність, що відбувається в різних місцях, включаючи наукові центри, музеї, програми в університетських лабораторіях, ботанічних садах, зоопарках.

Провідні міжнародні організації не виділяють позашкільну освіту в окрему категорію, розглядаючи її в рамках неформального навчання, до якого залучені як дорослі, так і діти. Наукові підходи щодо термінології таких організацій, як ОЕСР, ЄС, ЮНІСЕФ і ЮНЕСКО, не знаходять розвитку в академічних дослідженнях позашкільної освіти дітей.

Мета статті – аналіз наукового дискурсу, що висвітлює зарубіжний досвід організації позашкільної освіти.

Результати дискусії. У науковому просторі зарубіжних країн позашкільна освіта має різні форми трактування. Європейські науковці в системі освіти вживають поняття: «неформальна освіта» (англ. – non-formal education), «заклади позашкільного виховання», (польськ. – placówki wychowania pozaszkolnego), центри вільного часу (словацьк. – centrum vol'neho casu) тощо [Ворона: 4].

У міжнародному науковому дискурсі вживається лише одне визначення – «неформальна освіта». Однак, єдиного тлумачення поняття «неформальна освіта» в міжнародному науковому просторі теж немає. Дослідники визначають цей феномен по-різному, проте змістова сутність однакова [Литовченко: 5].

Незважаючи на те, що позашкільна освіта в багатьох країнах Європи має давні традиції, лише на початку нового тисячоліття в європейській освітній політиці, науці та практиці почали приділяти все більше уваги розвитку та становлення позашкільної освіти.

У 2003 році, наприклад, у Німеччині почали пропагувати «школу цілого дня», і кількість таких шкіл збільшилася по всій країні. У той період, у Фінляндії з метою зменшення кількості дітей, які значний час проводять без

нагляду, запровадили «інтегрований шкільний день» з організованими позакласними заходами, як частиною шкільних занять. Одночасно аналогічний розвиток подій можна було ідентифікувати в Англії, де були запроваджені «розширені послуги», зокрема позакласні заходи в школах, з метою налагодження співпраці між школами та сім'ями [Позашкільна освіта 2018].

У Швейцарії подібні зміни у системі позашкільної освіти відбулися протягом останнього десятиліття, натомість у Сполучених Штатах Америки цей розвиток розпочався у 1990-х роках. У більшості країн, які представлені у нашому пошуку, позашкільна освіта здійснюється у форматі додаткових, позаурочних активностей дітей. Позакласні та позашкільні заходи відбуваються на постійній основі та під безпосереднім керівництвом дорослих. Вони передбачають академічні заняття – додаткові заняття з навчальних дисциплін та позанавчальні заняття – спорт, театр і догляд за садом тощо. Окрім того, різноманітні суспільні ініціативи організовують молодіжні організації, такі як скаути. Як правило, всі ці напрямки діяльності дітей не обмежені відповідними навчальними програмами, а результати діяльності не оцінюються [Нос, Бойко: 6].

Відтак, у контексті сучасних освітніх тенденцій зростає інтерес до можливостей та переваг позашкільної освіти та позакласних заходів.

Сучасні американські позашкільні програми спрямовані на формування навичок суспільної поведінки дітей та охорону їхнього здоров'я. У Сполучених Штатах функціонує понад 60 позашкільних програм. Ці програми є мобільними, адаптованими до інтересів, запитів, пріоритетів і цінностей дітей та молоді та є орієнтованими на результат. Основними цілями позашкільної освіти є розвиток навичок і компетентностей, профілактика негативних явищ, зниження рівня агресії, адаптація учнів до різних ситуацій, підвищення академічної успішності. Позашкільна освіта в Америці орієнтована на забезпечення позитивного розвитку дитини, активізацію її соціальної активності, формування позитивного ставлення до себе.

Позашкільні заклади освіти у Сполучених Штатах Америки тісно взаємодіють та співпрацюють зі школами, місцевими громадами

та сім'ями. Тані партнерські відносини стимулюються та підтримуються на федеральному рівні. Позашкільна освіта в США є дитиноцентричною та орієнтованою на результат. З метою врахування потреб дітей у країні систематично досліджуються та проіодиться моніторинг серед відповідної вікової групи учнів [Нос, Бойко: 6].

У теорії екологічних систем У. Бронфенбреннер та П. Моріс (U. Bronfenbrenner, P. Morris), позашкільна діяльність розглядається, як мікросистема в житті дітей, інтегрована в мезосистеми школи та сім'ї [Bronfenbrenner, Morris: 7].

Концепція «позитивного розвитку молоді», яку презентує Р.Ларсон (R.Larson), передбачає, що позашкільна діяльність стимулює розвиток інтелектуальних, психологічних і соціальних навичок, оскільки вона дає можливість відчувати приналежність до групи і присутність дорослого, який підтримує автономію, при цьому, спрямовує і сприяє формуванню почуття фізичної та психологічної безпеки. Це цілком узгоджується з теорією самовизначення, яка полягає в тому, що три основні потреби в автономії, соціальній спорідненості та компетентності, керують індивідуальними мотиваційними процесами [Larson: 11].

Незважаючи на те, що є чимало досліджень, присвячених кінцевим результатам діяльності позашкільної освіти, проте, як саме ці результати досягаються, відомо небагато. Окрім того, наукові пошуки на зазначену проблематику в європейських країнах залишаються поодинокими, а отримані результати досліджень – неоднозначними, іноді суперечливими.

У нашому дослідженні ми зупинимося на окремих наукових пошуках в яких розкрито умови позитивного впливу участі в позашкільних заходах на розвиток учнів, а також, окреслено взаємозв'язок між школою, сім'єю та громадськими організаціями, з метою удосконалення позашкільної освіти.

Дж. Фредріск та Дж. Еслес (J. Fredricks, J. Eccles) більш детально розглядають якісні характеристики позашкільної діяльності у Німеччині. Однак, вони також вважають, що дуже важливу роль відіграє тривалість перебування учнів середніх шкіл, які беруть участь у позашкільних заходах у школах повного дня. Головним чинником ефективності та резуль-

тативності діяльності позашкільних закладів є задоволення базових потреб учнів: у самостійності, компетентності та соціальній причетності [Fredricks, Eccles: 9].

У всіх вікових групах стосунки між учнями та керівниками (наставниками) є найважливішим чинником позитивного ставлення учнів до позашкільної освіти. Окрім того, науковці зазначають, що хоча прямого впливу якісних характеристик позакласних заходів на шкільну успішність (оцінки) не виявлено, однак, надання якісних позашкільних послуг може опосередковано впливати на шкільну успішність учнів.

С. Графт (S. Craft) аналізуючи розвиток позашкільної освіти в Англії, зосереджується на мікро– та мезорівнях. Незважаючи на те, що шкільний день в Англії традиційно починається у другій половині дня, участь у позашкільних заходах є добровільною, заклади відрізняються за кількістю заходів, які вони пропонують. Враховуючи освітні відмінності між соціальними верствами населення, англійський уряд запровадив програми надання послуг для дітей та сімей у співпраці з громадами [Craft: 10].

Франція є унікальною у царині додаткової освіти. У державі є визначений день (середа, за національною традицією, є днем сімейної виховання), протягом якого батьки разом з дітьми обов'язково повинні бути присутніми на заняттях у гуртках. Загалом діти у Франції вчать чотири дні. Середа – вільний день для відвідування музеїв, театрів, кінотеатрів, концертів. У цей день для дітей організуються всілякі дитячі програми, презентації, прем'єри, а відтак, батьки мають забезпечити дитині повноцінне дозвілля [Початкова освіта 2014].

Законодавчо позашкільна освіта впроваджена в практику в більшості країн світу. Задля досягнення ефективної співпраці в загальноєвропейському освітньому вимірі, представники Чехословаччини, Франції, Нідерландів та України у 1991 році прийняли колективне рішення щодо заснування Європейської асоціації закладів дозвілля дітей та молоді (EAICY), головний штаб якої розташований в м. Прага. Обов'язковою вимогою для приєднання країн до світового та європейського товариства є використання та дотримання державами міжнародно-правових документів. Стаття 31 Конвенції ООН про права дитини передбачає, що

«держави-сторони поважають і заохочують права дитини на всебічну участь у культурному та творчому житті, сприяють наданню відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку¹.

У своїй діяльності Асоціація ґрунтується на принципах демократії, гуманізму, свободи та рівності. Статут проголошує ідеї, прийняті ООН та ЮНЕСКО відносно організації роботи з дітьми та молоддю. Основними нормативно-правовими документами Асоціації є Декларація прав дитини 1959 року та Конвенція ООН з прав дитини 1989 року. Головною метою Асоціації є сприяння здоровому, гармонійному розвитку дітей та молоді шляхом багатосторонніх контактів, проведення семінарів, конференцій, конкурсів, фестивалів, реалізації спільних програм та проєктів².

Вчені обґрунтовують проблему становлення та розвитку «розширених освітніх послуг» і звертають увагу на їх вплив на дітей із груп ризику на індивідуальному рівні, а також на вплив на шкільне життя і на відносини між школами і громадами, використовуючи дані міжнародних (особливо американських) досліджень і практик. У науковому просторі дискутується і питанням про те, чи заходами позашкільної освіти можна подолати прогалини сімейного виховання чи громадського впливу на виховання дітей.

Висновки. У сучасних умовах трансформацій на змін освітня політика держави використовує міжнародний досвід щодо позашкільної освіти.

Діяльність позашкільної освіти у зарубіжних країнах скерована на забезпечення потреб особистості в процесах соціалізації, формування життєвої компетентності, здобутті нових знань, оволодіння практичними навичками та за інтересами, забезпечення потреб особистості у культурно-творчій самореалізації особистості дитини та організації її повноцінного та змістовного дозвілля. Забезпечення державного управління угалузі позашкільної освіти та організації дозвілля дітей та відбувається у тих країнах, де позашкільна освіта є структурною частиною національної системи освіти. Проте, є країни в яких

¹ European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. (EAICY) URL: <http://www.eaiczy.cz/>

² Leisure & Non-formal Education (2008) A European Overview of After- and Out-of-School Education. Clarijs, René (ed.). Prague, Czech Republic: EAICY. 118 p.

неформальна освіта є приватною, а відтак, поза-шкільні освітні послуги та організація дозвілля дітей відбувається за рахунок батьків, меценатів, громадських організацій, приватних фірм тощо.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у глибокому вивченню співпраці як державних так неурядових громадських організацій у системі позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биковська, О. (2006). Порівняльний аналіз системи позашкільної освіти України і Польщі Теоретико-методологічні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних закладів: матеріали наук-практ. конф. Київ. Грамота . Ч I С. 58-72.
2. Єгорова, О.І., Биковська, О.В. (2017). Позашкільна освіта: міжнародний досвід і кращі практики громадянського виховання дітей і молоді. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова. 148 с.
3. Позашкільна освіта, 2018: десять перемог. URL: <http://www.ukrinform.ua/.../2604864-pozaskilna-osvita-2018-desat-peremog.html>
4. Ворона, Л. (2021). Актуальні аспекти позашкільної освіти : зарубіжний досвід. *Вісник Запорізького національного університету*. (3):13-18.
5. Литовченко, О. В. (2023). Неформальна освіта дітей та молоді: Європейські цілі і цінності. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/722895/1/Lytovchenko_values.pdf
6. Нос, Л., Бойко, М. (2019). Порівняльний аналіз сучасної позашкільної освіти в Україні та США. *Молодий вчений*, 9 (73), 91-94. Режим доступу: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-20>
7. Bronfenbrenner U., Morris P.A. (1998). The ecology of developmental processes. *New York. John Wiley*. P. 993–1028.
8. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. (EAICY) URL: <http://www.eaicy.cz/>.
9. Fredricks, J. A., Eccles, J. S. (2006) Is extracurricular participation associated with beneficial outcomes? Concurrent and longitudinal relations. *Developmental psychology*. Vol. 42, no. 4. P. 698.
10. Craft, S.W. (2012). The impact of extracurricular activities on student achievement at the high school level. 2012. 94 p.
11. Larson, R.W. (2000). Toward a psychology of positive youth development. *American psychologist*. Vol. 55, no. 1. P. 170.
12. Leisure & Non-formal Education (2008). A European Overview of After- and Out-of-School Education. Clarijs, René (ed.). Prague, Czech Republic: EAICY. 118 p.
13. Perianes-Rodriguez A., Waltman L., Van Eck N.J. (2016). Constructing bibliometric networks: A comparison between full and fractional counting . *Journal of Informetrics*. Vol. 10, no. 4. P. 1178–119.
14. Pozachkilna osvita (2014): Kytay, Yaponiya, Frantsiya. *Pozachkillya* № 8. S. 6-8.

REFERENCES

1. Bykovska, O. (2006). Porivnialnyi analiz systemy pozashkilnoi osvity Ukrainy i Polshchi Teoretyko-metodolohichni osnovy vykhovannia tvorchoi osobystosti uchniv v umovakh pozashkilnykh zakladiv: materialy nauk-prakt. konf. Kyiv. Hramota . Ch I S. 58-72. (in Ukrainian).
2. Yehorova, O.I., Bykovska, O.V. (2017). Pozashkilna osvita: mizhnarodnyi dosvid i krashchi praktyky hromadianskoho vykhovannia ditei i molodi. Kyiv. NPU imeni M.P. Drahomanova. 148 s. (in Ukrainian).
3. Pozashkilna osvita, 2018: desiat peremoh. (in Ukrainian). URL: <http://www.ukrinform.ua/.../2604864-pozaskilna-osvita-2018-desat-peremog.html>
4. Vorona, L. (2021). Aktualni aspekty pozashkilnoi osvity : zarubizhnyi dosvid. *Visnyk Zaporizhskoho natsionalnoho universytetu*. (3):13-18 (in Ukrainian).
5. Lytovchenko, O. V. (2023). Neformalna osvita ditei ta molodi: Yevropeiski tsili i tsinnosti. https://lib.iitta.gov.ua/722895/1/Lytovchenko_values.pdf (in Ukrainian).
6. Nos, L., Boiko, M. (2019). Porivnialnyi analiz suchasnoi pozashkilnoi osvity v Ukraini ta SShA. *Molodyi vchenyi*, 9 (73), 91-94. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-20> (in Ukrainian).
7. Bronfenbrenner U., Morris P. A. (1998). The ecology of developmental processes. New York. John Wiley. P. 993–1028.
8. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. (EAICY) URL: <http://www.eaicy.cz/>.
9. Fredricks, J.A., Eccles, J.S. (2006). Is extracurricular participation associated with beneficial outcomes? Concurrent and longitudinal relations. *Developmental psychology*. Vol. 42, no. 4. P. 698.
10. Craft, S.W. (2012). The impact of extracurricular activities on student achievement at the high school level. 2012. 94 p.
11. Larson, R.W. (2000). Toward a psychology of positive youth development. *American psychologist*. Vol. 55, no. 1. P. 170.
12. Leisure & Non-formal Education (2008). A European Overview of After- and Out-of-School Education. Clarijs, René (ed.). Prague, Czech Republic: EAICY. 118 p.

13. Perianes-Rodriguez A., Waltman L., Van Eck N. J. (2016) Constructing bibliometric networks: A comparison between full and fractional counting. *Journal of Informetrics*. Vol. 10, no. 4. P. 1178–119.
14. *Pozachkilna osvita* (2014): Kytay, Yaponiya, Frantsiya. *Pozachkillya* № 8. S. 6-8.

O. R. FILIPCHUK

*Acting Director of the Center for Extracurricular Education of the Volyn Regional Council,
Postgraduate Student,*

Volyn National Lesya Ukrainka National University of Volyn, Lutsk, Ukraine

E-mail: oksanaf29041985@gmail.com

http://orcid.org/0009-0005-0566-5102

**INTERNATIONAL PERSPECTIVES OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION:
FOREIGN EXPERIENCE**

Despite the growing attention to extracurricular education, there are currently no commonly used definitions and theoretical frameworks in foreign research and practice. The article attempts to define the general characteristics and features of extracurricular activities. The priority task of extracurricular education in foreign countries is that the entire organization of activities is based on family requests, needs and interests of children and youth. The main trends in the development of out-of-school education are outlined and described.

The article presents the accumulated experience of foreign countries in the context of organizing the activities of out-of-school education institutions, the structure of institutions, the organization of children's activities and the programs of services provided in the system of out-of-school education.

The article presents the principles and international legal documents on which the activities of the European Association of Institutions and Organizations for Children and Youth (EAICY), which was established in October 1991 and of which Ukraine became an associate member, are based.

The article identifies the characteristics of the organization, content and nature of interaction with students, families and public organizations that allow us to distinguish out-of-school education from, for example, educational leisure and tutoring. Common characteristics have been identified that allow us to reconstruct the definition of out-of-school education, which is a structured, voluntary activity of children aimed at developing personal and social skills, and which goes beyond the school curriculum.

The study argues that over the decades of development of foreign scientific thought, theoretical approaches to the definition of out-of-school education have been formed, despite the fact that they are different in name, but the content is the same.

Key words: extracurricular education, non-formal education, additional education, educational policy, trends in the development of extracurricular education, leisure, the European Union of Institutions and Organizations for the Leisure Time of Children and Youth (EAICY).